

Audiograđa kao dio zavičajne zbirke u narodnoj knjižnici - studija slučaja radijskih emisija Ivana Hermana¹

Monika Batur, mberac@ffzg.hr

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, doktorandica Poslijediplomskoga doktorskog studija informacijskih i komunikacijskih znanosti

Ana Barbarić, abarbari@ffzg.hr

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti

Libellarium, IX, 1 (2016): 1 - 30.

UDK: 027.5:026.6:347.78

DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v9i1.254>

Prethodno znanstveno priopćenje

Sažetak

Rad prikazuje i analizira zakonske i podzakonske akte te standarde, smjernice i pravilnike knjižničarske struke koji se odnose na osnivanje i izgradnju zavičajne zbirke u narodnoj knjižnici. Također, komentiraju se i hrvatski zakoni o elektroničkim medijima i o autorskom pravu jer rad sadržava i studiju slučaja koja se bavi audiograđom, i to onom koja nastaje kao dio radijskoga programa lokalne radijske stanice, a ima visoku odliku zavičajnosti prema kojoj pripada zavičajnoj zbirci. S obzirom na to da takva vrsta građe nije izravno regulirana zakonskim propisima, rad predstavlja polazište u rješavanju takvih slučajeva u korist obogaćivanja fonda zavičajne zbirke narodne knjižnice. Studija slučaja prikazuje sudbinu radijskih emisija Ivana Hermana *U četiri čoška* koje su se emitirale na Hrvatskom radiju Županji.

KLJUČNE RIJEČI: narodna knjižnica, zavičajna zbirka, audiograđa, radio, radijska emisija

Uvod

Programi lokalnih radijskih stanica nerijetko su prožeti zavičajnošću, temama lokalne kulture i zavičajne tradicije. Radio je iznimno živ medij u lokalnoj zajednici jer je učinkovit, brz i jeftin. Radio nije samo medij komunikacije nego je i medij zajedništva (Zgrabljić Rotar 2007, 21). Zgrabljić Rotar (isto, 23) ističe kako je tehnologija radija

¹ Rad predstavlja prerađenu i nadopunjenu inačicu diplomskog rada Monike Berać (danas Batur) *Audiovizualna građa kao dio zavičajne zbirke*. Diplomski rad izrađen je pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Ane Barbarić te obranjen na diplomskom studiju informacijskih znanosti, smjer bibliotekarstvo, Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu u rujnu 2015.

jeftinija od televizijske, kao i njegovo opremanje, emitiranje programa i produkcija. Ista autorica upozorava nas da radio može biti prisutan bilo gdje u bilo kojem trenutku, za što mu nije potrebna prevelika tehnička ni programska ekipa kao ni preskupa tehnologija (isto). Osim oglašavačke i informativne funkcije u radijskim programima možemo naći i emisije drugačijih uloga: zabavljачke, kulturne i umjetničke. Takve se uloge u programu oblikuju kroz žanrove koji su u većoj mjeri umjetničke forme, a u manjoj novinarske. Primjerice to su radijske humoreske, radijske drame, poezija i dr. U radijskim emisijama lokalnih koncesionara može se uz standardni jezik čuti i lokalni govorni idiom, dijalekt ili dijalektno obojen govor. Navedeni su medijski oblici dakle potencijalni izvori zavičajne kulture, koji predstavljaju kulturni identitet jedne zajednice, ali su najčešće izostavljeni iz izbora zavičajne građe koja se arhivira jer u doticaj s javnošću dolaze u nestabilnom obliku, odnosno medijskom obliku koji nije uobičajen za čuvanje u ustanovama u kulturi te u zakonima i pravilnicima ne postoji izrijekom naveden članak o čuvanju takve građe.

Ideja za ovaj rad nalazi se u ne tako svijetlom primjeru iz prakse čuvanja zavičajne kulture iz domaće lokalne sredine i iz bliske prošlosti. Slučaj radijskih emisija *U četiri ćoška* koje je uređivao i vodio Ivan Herman na Hrvatskome radiju Županji od 1969. do 1999. poticaj je, ali i temelj, za istraživanje i pokušaj primjene rezultata istraživanja teorije, preporuka i zakona vezanih uz čuvanje zavičajne kulture. Terenskim istraživanjem spoznalo se da tih emisija danas više nema, da su uništene skupa sa svim radijskim programom i građom, a da njihova migracija nije pravovremeno izvršena te da do njih više nije moguće doći. Fragmenti građe slučajno su pronađeni kao dijelovi efemernih snimaka u autorovoj ostavštini u posjedu obitelji. Za navedene se emisije pretpostavlja da prema svojim sadržajnim odrednicama s visokom notom zavičajnosti, nastanku na zavičajnome prostoru te s ciljem okupljanja zavičajne publike svakako pripadaju zavičajnoj zbirci.

U ovome će se radu zato ukratko prikazati teorija iz područja informacijskih i komunikacijskih znanosti o zavičajnim zbirkama, analizirat će se i interpretirati zakoni vezani uz knjižničarsku djelatnost, a potom zakoni vezani uz medije i autorska prava. Izvest će se zaključak o tome postoji li zakonski opravdan način kojim se sadržaji radijskih emisija lokalnih radijskih koncesionara mogu učiniti dijelom zavičajne zbirke narodne knjižnice. Spoznaje izvedene analizom zakona i ostalih dokumenata te teorijskih radova daju polazište za rješavanje problematike iznesene u studiji slučaja koja prikazuje sudbinu radijskih emisija Ivana Hermana.

Zavičajne zbirke u knjižnicama i drugim ustanovama koje prikupljaju zavičajnu građu

Zavičaj je područje iz kojega pojedinac potječe, gdje se rodio i odrastao, a u širem smislu značenje se odnosi na određeno zemljopisno područje u kojem netko živi. *Proleksis enciklopedija* određuje pravni naziv zavičajnosti ili domicila kao pripadnosti pojedinca nekoj općini i osnovu njegovih prava i obveza u javnom pravu. Zavičajnost se stječe trajnim boravkom i vlasništvom nekretnina na području neke općine, podrijetlom, udajom i sl. (*Proleksis enciklopedija online* 2012). Povijest proučavanja zavičaja i zanimanje za njega promjenjiva je pojava u povijesti čovječanstva. Promjenom znanstvene paradigme tijekom 20-og stoljeća, posebice na historiografskim poljima, u fokus zanimanja dolazi tzv. mala povijest, povijest svakodnevice, lokalna, odnosno zavičajna povijest i zavičajna kultura. Sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća kada izučavanje kulture svakodnevice definitivno uzima maha, Harold Nichols, u uvodnome dijelu rasprave o zavičajnim i lokalnim temama u knjižnici, potvrđuje da ljudi sve češće žele saznati detalje o vlastitom podrijetlu, zavičaju svojih predaka i svoje obitelji te pritom istražuju matične knjige u crkvenim i mjesnim arhivima. Također, autor ističe da je vrijeme kada su povjesničari pisali o velikim državicima, crkvenim vladarima i plemenitaškim obiteljima davno prošlo, a važnost proučavanja malih područja, lokalnih tema i lokalnih organizacija te običnih ljudi, njihova rada i slobodnoga vremena, dolazi u središte znanstvenog interesa (Harold 1979, 7).

Zavičajni povijesni dokumenti najvredniji su izvori informacija o povijesti i o određenim situacijama u nekim regijama. Neophodni su za znanstvena istraživanja u brojnim znanstvenim područjima i poljima. Uz povijest, važni su za istraživanja i u sociologiji, kao i svim područjima koja se bave narodnim običajima i usmenom književnosti (Shushi 2006, 360).

Osim proučavanja pisanih i tiskanih zavičajnih dokumenata, koji su najčešće arhivirani, medijska je građa također vrijedan izvor za otkrivanje duha vremena i interpretacije povijesnih i društvenih kretanja. Radio se može poimati i kao prostor (re)konstrukcije kolektivnog sjećanja, odnosno kao medij koji prenosi interaktivne dijaloge koji odašilju podatke o društvenim zbivanjima. Radijsko emitiranje, bilo u obliku intervjua, dokumentarnih emisija ili čak glazbenog programa, izvrstan je medij za obilježavanje važnih događaja, komemoracija i sjećanja na posebne osobe. Glazba, uz ostale narativne oblike, ima važnu ulogu namijenjenu prisjećanju na određene trenutke jedne zajednice te na taj način radijski program postaje moguća podloga za izvođenje i konstrukciju kulturnog identiteta (Castelló i Montagut 2015, 5 - 8).

Izvori zavičajne građe okupljeni su i sistematizirani u lokalnim ili zavičajnim zbirkama unutar ustanova u kulturi - u muzejima, knjižnicama, arhivima ili drugim ustanovama poput škola, kulturnih udruga, pučkih učilišta ili medijskih centara. U isto je vrijeme

čest slučaj da izvori o lokalnoj kulturi nisu planski ni sustavno sačuvani, već se samo mukotrpnim istraživanjima u različitim ustanovama u pojedinom kraju poput lokalnih ureda i arhiva mogu pronaći pojedinačni, ponekad i slučajno, sačuvani izvori. Stupanj organiziranosti zavičajnih izvora ovisi o financijskim mogućnostima i inicijativi lokalne zajednice i potencijalima usmjerenim u kulturne i povijesne zavičajne sfere.

Problem čuvanja izvora lokalne kulture može se pokušati barem dijelom riješiti kroz osnivanje, organiziranje i vođenje zavičajne zbirke u sklopu narodne knjižnice. Narodna knjižnica u svojoj najširoj definiciji mjesto je pristupa znanju i svim informacija, stoga je logično zaključiti da se u njoj nalaze i izvori informacija o zavičaju i najužem lokalitetu. Osnivanje zavičajne zbirke institucionalizacija je uloge čuvanja lokalne kulture te davanja izravnog pristupa informacijama i građi o lokalnim temama. Od 70-ih godina prošlog stoljeća u literaturi informacijskih i komunikacijskih znanosti mogu se pratiti teorijska razmatranja, prijedlozi i smjernice za osnivanje zavičajnih zbirki, dok se u današnje vrijeme osnove, poticaji, ali i obveze za osnivanje zavičajnih zbirki u narodnim knjižnicama u Hrvatskoj nalaze i u temeljnim zakonskim dokumentima knjižničarske struke.

Svjetska knjižničarska udruga također je prepoznala iznimnu važnost zavičajnih izvora te danas djeluje IFLA-ina Sekcija za genealogiju i zavičajnu povijest (*The Genealogy and Local History Section* - GENLO) koja je usmjerena na genealogiju, zavičajnu povijest, usmenu povijest i tradiciju te suradnju među arhivima, knjižnicama i muzejima (Thatcher 2008, 9). Potreba za osnivanjem te sekcije iznesena je na IFLA-inoj konferenciji u Copenhagenu 1997., a kao sekcija službeno je osnovana 2002. u Glasgowu (isto, 9 - 10). Bavljene genealogijom i zavičajnom poviješću u knjižničarstvu inicijalno je potaknuto znanstveno-istraživačkim interesima, ali i privatnom zainteresiranošću obitelji i pojedinaca za istraživanje obiteljske povijesti. Knjižnice korisnicima pružaju sve vrste tradicionalnih knjižničnih usluga vezanih uz zavičajnu građu. No važno je istaknuti kako se upravo genealoška i povijesna građa danas vrlo često digitalizira, što uvelike doprinosi većoj vidljivosti knjižničnih izvora putem mreže (isto, 12). Knjižničari se zanimaju za navedene teme, a dokaz su tomu rasprave, eseji i radovi koji nastaju kroz rad navedene IFLA-ine sekcije (isto).

Misija sekcije javno je zagovaranje zavičajne kulture u najširem smislu te briga o zavičajnoj povijesti i genealogiji, posebice u knjižnicama i pri organizaciji knjižničnih zavičajnih zbirki, ali i u ostalim informacijskim ustanovama i ustanovama u kulturi. Potiče se ujedinjavanje usluga ustanova u kulturi te rad na osuvremenjivanju pristupa zavičajnoj građi kroz mrežna sučelja i digitalne izvore (IFLA 2011). Primjerice u Kini su lokalni dokumenti zavičajne važnosti pohranjeni u knjižnicama, muzejima i arhivima diljem zemlje. Osim što je velik trud uložen u prikupljanje i očuvanje te građe, u novije su vrijeme pokrenuti projekti objedinjavanja informacija te suradnje ustanova u kulturi koje čuvaju zavičajnu građu. Ipak odlučujuću ulogu u uspostavljanju suradnje

među navedenim ustanovama u Kini imale su knjižnice (Shushi 2006, 356). Projekti koji su pokrenuti vezani su uz digitalizaciju izvora, elektroničke i mrežne kataloge koji bi pridonijeli efektivnijem i ekonomičnijem integriranju i ujednačavanju izvora građe koja se nalazi u različitim institucijama (isto, 361).

O zavičajnim se zbirkama i u hrvatskoj knjižničarskoj literaturi razmjerno mnogo pisalo, a i često izlagalo na znanstvenim i stručnim skupovima. Ipak, uzorno vođene zavičajne zbirke bogate različitim vrstama knjižnične građe koja je čuvana u propisanim mikroklimatskim uvjetima te u značajnoj mjeri, u skladu sa zakonskim okvirom, digitalizirana, u hrvatskim prilikama više predstavljaju izuzetak nego pravilo. Ako tome pridodamo nemogućnost hrvatskih knjižnica da se za zavičajnu zbirku sustavno brine barem jedan isključivo za to zaduženi diplomirani knjižničar, koji bi, između ostalog, radio na izgradnji dotične zbirke surađujući prije svega s lokalnim nakladnicima te ostalim načinima nabave poput dara, otkupa i zamjene, planski nadopunjavao zbirku, uočavamo nesrazmjer između zakonske obveze i propisa o osnivanju i vođenju zavičajne zbirke i stvarnih prilika u hrvatskim knjižnicama. Vođena tom mišlju, Komisija za zavičajne zbirke pri Sekciji za narodne knjižnice Hrvatskoga knjižničarskog društva (HKD) izradila je *Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju zavičajnu građu* (2009) koje su knjižničarima danas osnovna pomoć jer sustavno razrađuju cjelokupnu problematiku o zavičajnim zbirkama. Važnost zavičajne zbirke jasno je određena:

„Prikupljajući svu izvornu građu o određenom području, zavičajna zbirka omogućava svestrano upoznavanje zavičaja, njegovu prošlost i sadašnjost te ima znanstvenu, dokumentacijsku, povijesnu, umjetničku i praktičnu vrijednost. Građa zavičajne zbirke odražava cjelokupan život jednog lokaliteta, od njegova nastanka do današnjeg vremena obuhvaćajući: prirodne uvjete i bogatstva, povijesni, gospodarski, društveni razvoj, socijalnu i političku strukturu, kulturnu povijest, tradiciju i umjetničko stvaralaštvo. Povezujući prošlost i sadašnjost zavičajna zbirka predstavlja dragocjeni izvor za istraživanje i upoznavanje materijalnih i nematerijalnih dobara jednog kraja.“ (Hrvatsko knjižničarsko društvo 2009).

Hrvatska enciklopedija zavičajnu zbirku opisuje kao zbirku knjiga i druge građe čiji se sadržaj odnosi na određenu zemljopisnu, političku, etničku, povijesnu, kulturnu i gospodarsku sredinu, najčešće na mjesto i/ili pokrajinu u kojoj je smještena knjižnica koja zbirku osniva i izgrađuje. Prema zemljopisnom području koje obuhvaća zbirka može biti lokalna, subregionalna ili regionalna. U zbirci se prikuplja građa na svim medijima, nastala ili objavljena na teritoriju koji je definiran kao zavičaj, kao i građa nastala bilo gdje u svijetu koja se na njega odnosi. Strane zavičajne zbirke prikupljaju i osobne/obiteljske dokumente i drugu arhivsku građu vezanu uz privatni život osoba/

obitelji u zavičaju kao izvor za istraživanja kulturne povijesti, genealoška istraživanja i dr. (Hrvatska enciklopedija 2015).

Joan M. Reitz u mrežnoj publikaciji *Online Dictionary for Library and Information Science* (ODLIS) pri definiranju zavičajne zbirke (engl. *local collection*) naglasak stavlja na različitu vrstu građe koja čini takvu zbirku: knjige, tiskovine, karte, fotografije i mnogu drugu građu povezanu s određenim zemljopisnim područjem i njegovim stanovnicima. Uz zavičajnu zbirku vezuju se i pojmovi zavičajne bibliografije (engl. *local bibliography*), koja treba sadržavati popis izdanja o zavičaju i ljudima iz zavičaja te regionalna izdanja (engl. *regional book*), koja se odnose na publikacije poput zbornika, ljetopisa ili vodiča o određenome kraju (Reitz 2014). Ističemo kako sam izraz kojim se označuju zavičajne zbirke u literaturi na engleskom jeziku nije ujednačen, pa se uz izraz *local collection* javljaju i izrazi *local history collection* i *local studies*. Pod nazivom *local history* podrazumijeva se povijest zavičaja koja se temelji na iskustvima i pričama onih ljudi koji žive na prostoru zavičaja, kao i događajima koji se odvijaju u toj okolini. Potreba da čovjek proučava nešto sebi blisko i poznato dovodi do oblikovanja polja zavičajne povijesti. Novi pristupi u proučavanju zavičajne povijesti uključuju i zavičajne institucije, ali i ostale povezane aspekte zavičaja: proučavaju se originalni snimci i izvorna građa, izvode se terenska istraživanja, ujediniju spoznaje i u konačnici dolazi do preispitivanja povijesnih paradigmi, a zavičajna povijest (*local history*) preoblikuje se u širem i dubljem smislu u zavičajne studije (*local studies*) (Perez i Templanza 2016, 297 - 298).

U izvještaju Matične službe za narodne knjižnice Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (NSK) u kojem su prikazane zavičajne zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama u 2013. Jelica Leščić ukazuje na značaj lokalnih zavičajnih zbirki kao nacionalnog kulturnog dobra.

„Zavičajne zbirke lokalne su samo po mjestu prikupljanja, zavičajnim temama i znamenitim zavičajnicima, a sveukupno često imaju vrijednost nacionalnog kulturnog dobra. Stoga narodne knjižnice trebaju prikupljati i čuvati zavičajnu građu kao spomeničku baštinu pojedinih lokalnih entiteta otkupom i prihvaćanjem dara pojedinih lokalno značajnih privatnih knjižnih zbirki, ostavština i donacija.“ (Leščić 2014, 1)

Zavičajnoj zbirci pripadaju sve vrste knjižnične građe u svim oblicima i na svim medijima, a koja je u formalnoj ili sadržajnoj vezi sa zavičajem. Dakle to je sva građa izdana na zavičajnome prostoru ili su odgovorne osobe poput autora, urednika, ilustratora, prevoditelja itd. vezane uz zavičaj te je to i ona građa čiji se sadržaj tiče tema o zavičaju i ljudi iz zavičaja.

U literaturi se navodi više tipologija građe koja pripada zavičajnoj zbirci, a jednu od njih donose i ranije spomenute *Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama*

i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju zavičajnu građu (Hrvatsko knjižničarsko društvo 2009):

- I. Tiskane publikacije: monografske publikacije, serijske publikacije, sitni tisak
- II. Rukopisna građa
- III. Polupublikacije
- IV. Kartografska građa
- V. Note
- VI. Audio, vizualna i audio-vizualna građa
- VII. Elektronička građa
- VIII. Preformatirana građa (Hrvatsko knjižničarsko društvo 2009).

Sve navedene vrste građe smatraju se uobičajenim i standardnim vrstama knjižnične građe narodne knjižnice. S obzirom na to da se i inače u narodnim knjižnicama u Hrvatskoj najčešće koristi univerzalna decimalna klasifikacija koja okuplja građu prema sadržajnim kriterijima, jasno je da se zavičajna građa koja se svojim sadržajnim odrednicama povezanima sa zavičajnošću izdvaja u posebnu zbirku. Dewe (2002, 6) izdvaja zavičajnu zbirku zbog specifičnih obilježja građe i napominje da za nju treba, osim odvojenog prostora (unutar ili izvan knjižnice), odvojeno planirati proračun, imati zasebne predmetne stručnjake te zasebnu misiju, pravila, praksu, procedure pa čak i korisnike. U namjeri da naglasi važnost i iznimnost te vrste građe, Dewe pomalo odlazi u krajnost koja se kosi s univerzalnim knjižničarskim stavovima o svekolikom pravu pristupu građi. No i takvi, pomalo ekstremni, stavovi ukazuju nam na važnost zavičajnih zbirki u današnjem globaliziranom svijetu.

U nastavku poglavlja više će se pozornosti pridati zadnjim trima vrstama građe s navedene tipologije iz HKD-ovih (2009) *Preporuka za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju zavičajnu građu* jer su povezane s ključnom temom ovoga rada. Audiograđa odnosi se na gramofonske ploče, audiokazete i ostale prijenosne nosače zvuka te ona može biti glazbena ili govorna. Kad je riječ o zavičajnoj zbirci, tu pripadaju nosači zvuka sa skladbama zavičajnih skladatelja, glazbom lokalnih izvođača, narodnom glazbom zavičaja, zvučnim knjigama pisane ili usmene književnosti, intervjuima, govorima i drugim zapisima zavičajnih ljudi ili zavičajnih tema. Vizualna građa odnosi se na grafike, crteže, portrete, reprodukcije slika, ali i fotografije, razglednice i čestitke. Audiovizualna građa su videokazete i DVD-ovi s filmovima svih žanrova, televizijskim emisijama, videozapisima sa sadržajima vezanim uz zavičajne teme. Točka VII. u tipologiji zavičajne građe elektronička je građa, odnosno multimedijalna građa namijenjena računalnoj upotrebi. Audiovizualna građa važan je dio zavičajne povijesti:

fotografije, kao i različite vrste nosača zvuka, odnosno filmova svjedoče i donose sadržaje o ljudima iz zavičaja, važnim mjestima i institucijama u zavičaju - o njihovu nastanku i razvoju (Philips 1995, 5). Vijesti lokalnih medija, različiti zvučni oblici, snimke govora osoba iz zavičaja, uspomene i sjećanja starijih ljudi i glazba koju izvode lokalni glazbenici, zvučni su podsjetnici zavičajne povijesti. Također, valja napomenuti da je jedan zvučni oblik zavičajne povijesti i usmena predaja, odnosno snimke usmenih izlaganja narodne i usmene književnosti, svjedočenja očevidaca određenih povijesnih događaja, kao i razgovori o životima pojedinaca (isto, 6). Nastavljajući se na rečeno, ističemo kako i najnoviji IFLA-in bibliografski standard, objedinjeni ISBD, u knjižničnu građu ubraja i zvučne snimke koje definira kao snimke na koje su mehaničkim ili elektroničkim sredstvima uneseni zvučni titraji tako da se zvuk može reproducirati (IFLA 2014, 323). Posljednja vrsta građe iz tipologije preformatirana je građa koja nastaje kada se sadržaji prenose na druge medije ili u druge formate postupcima fotokopiranja, mikrofilmiranja i digitaliziranja. Tako nastala građa često je dio zavičajne zbirke jer se na taj način premošćuje problem nabave originala, smanjuje se oštećivanje izvornika, potiče se zaštita publikacija i njihova dostupnost i distribucija (Hrvatsko knjižničarsko društvo 2009).

Međunarodni dokumenti i hrvatski pravni propisi o zavičajnim zbirkama u narodnim knjižnicama

Sonja Tošić-Grlač i Ivana Hebrang Grgić (2011, 55) ističu važnost dosljednog pristupa u politici upravljanja svim zbirkama u knjižnici što, naravno, uključuje i zavičajne.

„Kada je riječ o zavičajnim zbirkama u narodnim knjižnicama, sve odredbe, upute, zakoni i podzakonski akti koji se odnose na narodne knjižnice, odnose se i na njihove zavičajne zbirke. Same se zbirke ne trebaju u tim dokumentima izrijeком spominjati jer su zavičajne zbirke vrsni, odnosno niži pojam u odnosu na knjižnične zbirke koje su rodni, odnosno viši pojam.“ (Tošić-Grlač i Hebrang Grgić 2011, 55)

Dakle u raspravu o zakonskim uvjetima funkcioniranja zavičajne zbirke obvezno se moraju uključiti dokumenti koji se odnose na narodne knjižnice, i to oni međunarodni: *IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice*, *Dopuna IFLA-inog Manifesta*, *IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice*, kao i hrvatski: *Zakon o knjižnicama*, *Prijedlog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti*, *Standardi za Narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj*, *Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj*, *Pravilnik za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu*, *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* i *Pravilnik o zaštiti knjižnične građe*. Povezanost hrvatskih pravnih propisa i IFLA-inih dokumenata vidljiva je u istim polazištima, sličnim definicijama i zadanim misijama i ciljevima narodnih knjižnica.

IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice (IFLA i UNESCO 1994, 105) u određenju narodnih knjižnica polaze od ideje lokalnoga pristupa znanju i time nužno povezuju zavičajnu građu s narodnom knjižnicom: „Narodna knjižnica kao lokalni prilaz znanju osigurava osnovne uvjete za cjeloživotno učenje, neovisno odlučivanje i kulturni razvitak pojedinca i društvenih skupina.“ Svijest o kulturnom nasljeđu, uvažavanje umjetnosti, pristup kulturnim izvedbama svih izvedbenih umjetnosti, poticanje međukulturnog dijaloga te podupiranje usmene predaje neke su od ključnih zadaća koje moraju biti jezgrom službi narodne knjižnice (isto). Sve nabrojene zadaće imaju veze sa zavičajnom zbirkom. Podupiranje usmene predaje može se u knjižnici činiti na više načina: organiziranjem tematskih večeri i okupljanja umjetnika usmene književnosti, zapisivanjem i snimanjem usmenoknjiževnih umjetničkih izvedbi te objavljivanjem navedenih zapisa ili snimaka, odnosno fiksnih izvedaba. Osim nabrojanih zadaća narodne knjižnice postoji još jedna kroz koju se ponajviše ostvaruje bit i značenje zavičajne zbirke, a to je „(...) osiguranje pristupa građana svim vrstama obavijesti o svojoj zajednici“ (isto). Dakle jedna je od osnovnih zadaća narodne knjižnice prema *Manifestu* njezina briga za okupljanje svih vrsta obavijesti o zajednici u kojoj djeluje. To može biti građa sa sadržajima iz prošlosti, sadašnjosti ili o budućnosti zajednice. *Dopunom IFLA-inog Manifesta* (IFLA 2009, 119) predlažu se nove ideje za unapređenje knjižničarskih službi i usluga, primjerice: „Narodne knjižnice kao kulturna središta - 'živa' okolina uz onu 'zabilježenu' - kombinacija arhiva, muzeja, knjižnice i kulture: 'kombinirana knjižnica'.“ Narodne se knjižnice u budućnosti vide kao ustanove u kulturi sa značajkama i arhiva i muzeja, što predstavlja, barem prema citiranom IFLA-inu dokumentu, dodatni iskorak u odnosu na poželjnu suradnju baštinskih ustanova. To se u manjim sredinama već i ostvaruje jer su te ustanove redovito i nužno povezane na neke načine - prostorno ili organizacijski. Također, ta ideja može se vidjeti kao rješenje problema koje nameće financijsko stanje uzrokovano gospodarskom krizom i recesijom u prvim desetljećima 2000-ih godina. Spajanje ustanova ponekad je jedino rješenje očuvanja određenih djelatnosti, pa se s tim u vezi može tumačiti i ta IFLA-ina ideja. U takvoj knjižnici, hibridnoj i kombiniranoj, zasigurno je lakše organizirati bogatu i kvalitetnu zavičajnu zbirku jer se na jednome mjestu može okupiti knjižnična, muzejska i arhivska građa sa sadržajem vezanim za zavičaj. Okupljanjem građe objedinjuju se i zapisi o njoj te se izrađuje jedan katalog umjesto više njih.

Zakon o knjižnicama iz 1997. godine, iako temeljni zakonski dokument prema kojemu se oblikuje ukupna knjižnična djelatnost u Republici Hrvatskoj, ne objašnjava u potpunosti mnoga pitanja koja otvara, pa se postupanja u određenim situacijama interpretiraju iz neizravnih zakonskih naputaka, a takva je situacija i s pitanjem zavičajnih knjižnica. Neizravno je u IX. poglavlju, koje govori o obveznom primjerku, propisana obveza da se u matičnoj knjižnici institucionalizira zavičajna zbirka:

„Pravna ili fizička osoba koja izdaje ili proizvodi građu iz članka 38. ovoga Zakona namijenjenu javnosti, dužna je od te građe besplatno i o svom trošku, a

najkasnije u roku od 30 dana po završetku tiskanja, umnažanja ili proizvodnje, dostaviti Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu osam obveznih primjeraka, od kojih Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu zadržava dva, a po jedan primjerak dostavlja sveučilišnim knjižnicama u Splitu, Rijeci, Puli i Osijeku, kao i u Mostaru te općeznanstvenim knjižnicama u Dubrovniku i Zadru. Svaki nakladnik dužan je u roku iz stavka 1. ovoga članka dostaviti još po jedan primjerak građe matičnoj knjižnici na području županije na kojoj je njegovo sjedište radi stvaranja zavičajne zbirke. Tiskar s područja jedne županije koji tiska za nakladnika iz druge županije dužan je u istom roku jedan primjerak dostaviti matičnoj knjižnici na području županije na kojoj je njegovo sjedište.“ (Zakon o knjižnicama 1997, čl. 37)

Dakle kroz naputke o obveznom primjerku, pri čemu su nakladnici obvezni predati devet primjeraka publikacije u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu (NSK) te dodatan primjerak građe u matičnu knjižnicu na području županije, iz *Zakona o knjižnicama* može se iščitati i obveza stvaranja zavičajne zbirke.

Nadalje, *Zakon o knjižnicama* navodi vrste građe i tipove publikacija koje su obuhvaćene pravilom o obveznom primjerku, a prema tome pripadaju i građi zavičajnih zbirki:

„Pod obveznim primjerkom u smislu članka 37. ovoga Zakona, bez obzira jesu li namijenjeni prodaji, odnosno besplatnom raspačavanju, podrazumijevaju se tiskovine: knjige, brošure, skripta, posebni otisci, časopisi, novine, magazini, bilteni, zemljopisne i druge karte, reprodukcije slikovnih umjetničkih djela, muzikalije, katalogi, kalendari, kazališni i drugi programi, te njihovi dodaci u tiskanom, audiovizualnom i elektroničkom obliku, plakati, letci, kratki oglasi i priopćenja, razglednice, službene i trgovačke tiskanice; audiovizualna građa: gramofonske ploče, audio i video kasete, magnetofonske vrpce, snimljeni mikrofilmovi i kompakt diskovi; te elektroničke publikacije: kompakti diskovi, magnetske vrpce, diskete, baze podataka i on-line publikacije.“ (isto, čl. 38)

Prijedlog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti upućen na stručnu raspravu preko mrežnih stranica Hrvatskoga knjižničarskog društva 5. rujna 2014. sastavila je Radna skupina za izmjenu *Zakona o knjižnicama* koju je imenovalo Hrvatsko knjižnično vijeće još u listopadu 2013. i ako bude prihvaćen, zamijenit će postojeći *Zakon o knjižnicama*. Zavičajne zbirke u ovome prijedlogu zakonskoga dokumenta izričito su navedene, a obveza njihove organizacije navedena je, među ostalim, posebnim zadaćama narodne knjižnice. Navodi se da narodne knjižnice imaju uvjetovanu zadaću „izgradnju lokalnih i/ili regionalnih zavičajnih zbirki u skladu sa standardima“ (*Prijedlog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti* 2014). Također, pomno su nabrojene svrhe prikupljanja obveznog primjerka, a jedna od njih jest i stvaranje

zavičajne zbirke. Nakladničke obveze, kojima se obogaćuje i gradi fond zavičajne zbirke, izričito su i jasno iskazane: „Nakladnik je dužan dostaviti po jedan dodatni primjerak građe matičnim knjižnicama na području županije na kojoj je njegovo sjedište radi stvaranja zavičajne zbirke.“ (isto)

Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj uređuje matičnu djelatnost i sustav hrvatskih matičnih knjižnica. Sustav je dvorazinski: na državnoj razini NSK je središnja matična knjižnica, dok lokalne razine čini sustav županijskih matičnih narodnih knjižnica i sveučilišnih matičnih knjižnica. Jedan od uvjeta koji matična knjižnica mora ispunjavati da bi bila matična županijska knjižnica jest i održavanje zavičajne zbirke.

„Posebni uvjeti odnose se na:

1. Knjižničnu građu

- veličina osnovne zbirke najmanje 1 knjiga po stanovniku županije i to: 45% znanstvene literature, 35% beletristike, 15% dječje i 5% priručnika,
- medijateka s najmanje 1.000 jedinica (CD, CD-ROM, AV kazete i dr.);
- igraonica i igroterka s najmanje 500 jedinica,
- periodika s najmanje 40 domaćih i stranih naslova,
- zavičajna zbirka (...).“ (Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj 2001)

IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice promiču ideju da je narodna knjižnica organizirana za određenu društvenu zajednicu, a da je za njezin osnutak i financiranje ponajprije odgovorna lokalna vlast. Nadalje, knjižnica je mjesto pristupa znanju i na raspolaganju je svima: „Ona osigurava pristup znanju, informacijama i djelima mašte pomoću niza izvora i službi, a na raspolaganju je svim članovima zajednice bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost, dob, spol, religiju, jezik, invaliditet, ekonomski i radni status te obrazovanje.“ (IFLA 2011, 15) Osnovnim djelatnostima narodne knjižnice smatra se pružanje usluga kako bi pojedinac ili društvo imali priliku dobiti informacije i određene obrazovne potrebe sa svrhom osobnoga razvoja. Na temelju pristupanja različitim znanju, idejama, mišljenjima, stavovima i iskustvima pojedincu je omogućen pristup u razvoju demokracije u društvu u kojemu se nalazi (isto).

Za temu ovoga rada iznimno je važno poglavlje koje razmatra pojmove lokalnih potreba i lokalne kulture. Narodne knjižnice u svojoj su biti, čak i prema samome nazivu, povezane s narodom, dakle mještanima, pripadnicima lokalne zajednice. Osnovane su

da bi služile boljitku lokalne zajednice, da bi se lokalnim temama moglo baviti - pisati o njima, istraživati povijest, informirati mještane, na temelju istraživanja predviđati postupke i kretanja društva. Dakle sve službe u narodnoj knjižnici trebaju biti usmjerene lokalnim potrebama, onome što mjesni korisnici traže i te usluge trebaju se redovito prosuđivati kako bi bile što svrsishodnije, aktualnije i korisnije. Promjenama u društvu i smjenama generacija nastaju i nove potrebe te je zato potrebno neprestano provoditi evaluaciju knjižničnih praksi u svrhu poboljšanja usluga.

Osim što načela djelovanja narodnih knjižnica podržavaju ideje lokalnosti i zavičajnosti, IFLA u svojim smjernicama izravno sugerira osnivanje zavičajne zbirke koja pomaže ispunjenju osnovnih ciljeva narodne knjižnice:

„Narodna knjižnica treba biti ključan čimbenik u lokalnoj zajednici u sakupljanju, čuvanju i promidžbi lokalne kulture u svoj njezinoj raznolikosti. To se može postići na razne načine, na primjer, održavanjem zavičajne zbirke, izložbama, pričanjem priča, izdavačkom djelatnošću djela zanimljivih lokalnoj zajednici i razvijanjem interaktivnih programa o lokalnim temama. Tamo gdje je usmena tradicija važan oblik komunikacije, narodna knjižnica treba poticati njezino održavanje i razvoj.“ (isto, 23)

U ovim su smjernicama prikazane knjižnice na Kubi i u Indiji u kojima se potiče okupljanje narodnih pjesnika i istraživanje usmene književnosti te se promiče ideja da zavičajna djelatnost u sklopu narodnih knjižnica i zavičajnih zbirki nije nužno samo obrada i čuvanje zavičajne građe u zatvorenome fondu nego je živo i otvoreno mjesto koje se nadopunjuje aktualnim zavičajnim aktivnostima i unosi žive zavičajnike u prostor knjižnice. Također, potiče se i nakladnička djelatnost knjižnice u svrhu očuvanja i dokumentiranja tradicionalnih i usmenoknjiževnih oblika i formi (isto).

U konačnici, IFLA usmjerava razvijanje narodnih knjižnica prema zajednici i osiguravanje lokalnih informacijskih izvora za pripadnike zavičaja, a ta se ideja potpuno ostvaruje u vidu čuvanja, obrađivanja i stavljanja na raspolaganje korisnicima zavičajne građe ili zasebne zavičajne zbirke koju će održavati pojedina narodna knjižnica.

Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj (2009, čl. 4) neizravno upućuju na važnost zavičajnosti u kontekstu narodne knjižnice već pri definiranju narodnih knjižnica kao kulturnih centara i mjesta izvornih i lokalnih informacija za stanovništvo na području kojemu su osnovane. Dakle pristupačnost građe korisnicima, što bolji protok informacija i pristup informacijskim izvorima glavni su ciljevi narodnih knjižnica, a kad se spomenu lokalni sadržaji i kad se navodi da narodna knjižnica mora biti izvor lokalnih sadržaja, posredno se govori da knjižnica treba imati zbirku lokalnih informacija, odnosno zavičajnu zbirku. Ta se uloga također i neposredno naglašava: „Svaka narodna knjižnica vodi zavičajnu zbirku, te stoga istražuje, skuplja,

obrađuje, pohranjuje i daje na korištenje knjižničnu građu o topografiji, povijesnom, gospodarskom i kulturnom razvitku područja na kojemu djeluje, a izrađuje i zavičajnu bibliografiju i središnji katalog." (isto, čl. 6, st. 1)

U daljnjim stavicama istoga članka regulira se uloga nadležne županijske matične knjižnice koja preuzima poslove zavičajne zbirke, ako općinska ili gradska narodna knjižnica nema uvjete za njihovo obavljanje, te se ponavlja odredba iz *Zakona o knjižnicama* o knjižničnom prikupljanju, odnosno nakladničkom predavanju obveznog primjerka u svrhu stvaranja zavičajne knjižnice.

Spomenuti dokument *Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu* (Hrvatsko knjižničarsko društvo 2009) izrađen je da bi knjižničnim djelatnicima pomogao u zadaći i obvezi koja stoji u zakonskim aktima, ali je u praksi prilično teško izvediva. Dokument se temelji na vrijedećim zakonskim dokumentima koji se tiču narodnih knjižnica, ponavlja zakonske odredbe i obveze vođenja zavičajne zbirke pri narodnoj knjižnici te u potpunosti opisuje zavičajne zbirke, načine njihove organizacije te sve popratne aktivnosti koje se trebaju održavati pri radu narodne knjižnice i zavičajne zbirke. Preporuke detaljno razrađuju pojam zavičajne zbirke, njezinu zadaću i značaj te rješavaju praktična pitanja vrste sadržaja i knjižnične građe koja pripada zavičajnoj zbirci, govore o načinima nabave, obrade i zaštite te smještaja knjižnične građe. Pravilnik propisuje izradu obavijesnih pomagala zavičajne zbirke, što se navodi kao osnovni preduvjet za uspješno korištenje zavičajne zbirke i cjelovito upoznavanje korisnika s njezinom građom. Također, jedna od nužnih djelatnosti jest i informativno-promidžbena djelatnost za zavičajnu građu. Takva se građa mora popularizirati kroz izložbe i priredbe zavičajnih tema. Izdavačka djelatnost jedan je od važnih oblika predstavljanja zavičajne građe (isto).

Kulturno, umjetničko, znanstveno i ostalo zavičajno nasljeđe smještanjem u zavičajnu zbirku zapravo se oživljava jer se zadaće vezane uz zavičajnu zbirku ne ispunjavaju samom obradom građe i njezinim arhiviranjem, već podrazumijevaju i poslove popularizacije građe i organizacije dodatnih aktivnosti te omogućavanje pristupa građi. Važno je naglasiti da zavičajnu zbirku ne čine samo umjetnička djela i građa kojom se promiče kultura nego i znanstvena djela važna za zavičaj, kao i službene publikacije o zavičaju.

S obzirom na to da zavičajna zbirka može sadržavati djela koja imaju status kulturnoga dobra, za rad u narodnoj knjižnici potrebno je poznavati i *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* prema kojemu kulturno dobro može biti bilo koja pokretna stvar od umjetničke ili znanstvene važnosti. Također, valja imati na umu da postoje i nematerijalna kulturna dobra:

..

„Nematerijalno kulturno dobro mogu biti razni oblici i pojave duhovnog stvaralaštva što se prenose predajom ili na drugi način, osobito: jezik, dijalekti, govori i toponimika, te usmena književnost svih vrsta; folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote; tradicijska umijeća i obrti. Očuvanje nematerijalnih kulturnih dobara provodi se izradbom i čuvanjem zapisa o njima, kao i poticanjem njihova prenošenja i njegovanja u izvornim i drugim sredinama.“ (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara 1999, čl. 9)

Nematerijalna kulturna dobra ili izvori o njima mogu biti dijelom programa koji se emitira radijskim valovima. Efemerne snimke koje se izrađuju u sklopu pripreme radijskoga programa na taj način mogu postati temelj očuvanja građe kulturnoga dobra. Stoga se sustavno trebaju izrađivati zapisi radijskih snimaka s namjerom zaštite toga kulturnog dobra.

Pri oblikovanju zavičajne zbirke potrebno je proučiti i *Pravilnik o zaštiti knjižnične građe* (2005) jer je građa zavičajnih zbirki često starijega podrijetla, na starijemu materijalu, podložna propadanju te ju je potrebno pravovaljano i pravovremeno zaštititi. Jedan su od standardnih materijala pri zaštiti knjižnične građe zaštitne folije kojima se oblažu knjige, no pri zaštiti trošne i osjetljive građe, koja je dio zavičajne zbirke, one se ne smiju koristiti.

Kad je riječ o neknjižnoj, multimedijskoj građi, pravilnik obvezuje da se starija građa pravodobno preformatira na tehnološki stabilniji medij, dok se građa poput fotodokumenata, filmova, PVC-ploča, zapisa na magnetskim i optičkim diskovima treba pohraniti u zaštitne omotnice ili kutije koje se slažu na police jedna do druge. Treba poštivati i optimalne uvjete čuvanja takve građe: temperatura od 16 do 18°C i relativna vlaga zraka od 40 do 50 % (isto, čl. 15).

Dodatno su opisani uvjeti vezani uz odluku o prenošenju knjižnične građe na druge medije radi zaštite izvornika i omogućavanja bolje dostupnosti izvora informacije. U takve metode ubraja se i digitalizacija, a ravnatelj knjižnice ili voditelj knjižnice u sastavu mora brinuti o vrsti građe, stanju izvornika, zaštiti izvornika od mogućih oštećenja, broju primjeraka, odgovarajućoj opremi kojom će se moći kvalitetno koristiti preneseni, odnosno novostvoreni zapis te o troškovima i potrebnom vremenu pri provođenju postupka (isto, čl. 16).

Hrvatski zakonski propisi iz područja autorskog prava, elektroničkih medija, radiodifuzijskog emitiranja vezani uz problematiku uključivanja radijske emisije kao audiograđe u zavičajnu zbirku narodne knjižnice

Za ovu temu potrebno je, osim zakonskih propisa kojima se regulira knjižnična djelatnost, proučiti i *Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima* te zakonske članke koji se odnose na elektroničke medije i radiodifuzijsko emitiranje – *Zakon o elektroničkim komunikacijama*, *Zakon o elektroničkim medijima* te *Zakon o medijima*.

Da bi poslovi na organizaciji zavičajne zbirke bili u potpunosti zakoniti, bitno je osvijestiti važnost autorskih prava kojima je građa često zaštićena. Aleksandra Horvat podsjeća da knjižničari u radu narodne knjižnice i zavičajne zbirke moraju znati pod kojim uvjetima smiju koristiti zaštićena djela, no trebaju imati na umu da i autorska djela koja su slobodna i dalje podliježu određenim ograničenjima (Horvat 2011, 313 Đ 314). Osim toga u današnje vrijeme vlada heterogenost pri kategoriji vrste građe jer uz tradicionalne vrste postoji i elektronička građa, koja se ponekad stvara izvorno digitalno, a u drugim slučajevima nastala je digitalizacijom analogne jedinice građe. Pri potonjoj vrsti građe Horvat također upućuje na važnost poštivanja autorskih prava:

„Poznavanje zakonskih propisa vezanih uz autorsko pravo postalo je danas u digitalnoj sredini posebno važno jer se postupkom digitalizacije autorsko djelo ne samo iznova umnožava već i čini dostupnim javnosti, a odluku o tome hoće li djelo umnožiti i priopćiti javnosti ima pravo donijeti samo autor.“ (isto)

Fond zavičajne zbirke često se obogaćuje ponovnim izdavanjem određene građe, što može uključivati i promjenu oblika građe prije njezina ponovnog izdavanja. U isto vrijeme građa prolazi kroz dva procesa: preformatiranje i reizdavanje. Isto tako, knjižničari su obvezni popularizirati zavičajnu građu kroz organiziranje tematskih večeri s popratnim izdavanjem sitnoga tiska. I u zadnja dva navedena primjera treba dobro razmotriti autorska prava i postupanje s osobnim podacima koji se pojavljuju u toj građi.

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima uređuje autorsko pravo, odnosno izravno autorovo pravo na postupanje s vlastitim djelom koje potječe iz književnoga, znanstvenog i umjetničkog područja te također uređuje i srodna prava, a to su prava ostalih osoba ili organizacija koje su sudjelovale u pripremi ili izvedbi djela. Srodna prava pripadaju umjetnicima izvođačima, proizvođačima zvučnih snimaka, organizacijama za radiodifuziju na njihovim emitiranjima, nakladnicima i dr. Autorsko djelo izvorna je tvorevina, intelektualne je naravi, a pripada književnome, znanstvenom ili umjetničkom području. Djelo je autorsko bez obzira na način kojim je izraženo ili njegove formalne, generičke, vrijednosne ili funkcionalne karakteristike. Prema tome autorska djela mogu biti jezična djela (pisana, govorna, računalna), glazbena djela, dramska, dramsko-glazbena, djela likovnih umjetnosti,

audio-vizualna djela, prikazi znanstvene ili tehničke prirode poput crteža, skica, tablica i dr. (Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima 2003). Sva nabrojena djela mogu se naći u knjižnicama i biti dijelom knjižnične građe kako narodne knjižnice tako i zavičajne zbirke. Autor ima pravo odlučiti želi li djelo reproducirati, distribuirati, priopćiti javnosti, preraditi. Priopćavanje autorskog djela javnosti odnosi se na javno izvođenje, javno prikazivanje, javno prenošenje, pravo radiodifuzijskog emitiranja, pravo radiodifuzijskog reemitiranja, pravo javnog priopćavanja radiodifuzijskog emitiranja, pravo stavljanja na raspolaganje javnosti (isto). Valja razlikovati značenje naziva izdavanje i objavljivanje: „Pod izdavanjem se misli na objavljivanje tiskane ili kojom drugom tehnikom proizvedene knjige, CD-a ili bilo kojeg djela u materijalnom obliku. Objavljivanje podrazumijeva stavljanje djela na uvid javnosti bilo kojim načinom, pa tako uz izdavanje uključuje i izvođenje djela, stavljanje djela na web i sl.“ (Horvat i Živković 2009, 34) Trajanje autorskoga prava za objavljena djela jest za života autora i sedamdeset godina nakon godine njegove smrti, dok za neobjavljena autorska djela autorsko pravo vrijedi sedamdeset godina od nastanka djela.

Zakon dopušta reproduciranje autorskoga djela na bilo koju podlogu ako fizička osoba to čini za vlastito, privatno korištenje. Djelo se smije kopirati ako ta kopija nema komercijalnu svrhu i nema namjenu za objavljivanjem. Osim u osobne svrhe dopušta se reproduciranje na papir ili sličan medij i distribuiranje pojedinih odlomaka autorskih djela ili cjelovitih kratkih autorskih djela u nastavne svrhe i radi znanstvenoga istraživanja te u svrhu informiranja javnosti putem tiska, radija ili televizije. Određene javne ustanove imaju ograničenja, odnosno odredbe u korist slobodnijega korištenja autorskih djela, što je propisano člankom 84. Zakona koji je revidiran 2014. godine. To su ustanove poput javnih arhiva, javnih knjižnica, muzeja i drugih pravnih osoba koje obavljaju muzejsku djelatnost, obrazovne i znanstvene ustanove, ustanove za predškolski odgoj i socijalne (karitativne ustanove). Svim nabrojenim ustanovama dopušteno je reproduciranje autorskog djela iz vlastitoga primjerka za potrebe očuvanja i osiguranja građe, tehničke obnove i popravljanja građe, upravljanja zbirkom i ostale vlastite potrebe, a da se pri svemu navedenome ne ostvaruje izravna ili neizravna komercijalna korist (Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima 2003, 2014, čl. 84).

Za ovo istraživanje važan je termin efemerne snimke koji se odnosi na snimke autorskoga djela potrebne pri emitiranju programa radiodifuzijske organizacije i koje nastaju prilikom pripreme materijala za emitiranje. Efemerne snimke mogu biti na nosaču zvuka, u obliku slike ili teksta, ovisno o prirodi umjetničkoga djela. Zakon nalaže uništavanje tih snimaka u roku od mjesec dana, ali izuzima uništavanje u slučaju velike dokumentarne vrijednosti te se u tom slučaju snimke trebaju pohraniti u vlastitom ili javnom službenom arhivu, čije ponovno emitiranje ovisi o odobrenju nositelja prava (Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima 2003, čl. 83).

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima uređuje i definira pojam fonograma, odnosno fiksacije zvukova izvedbe ili drugih zvukova ili onoga što predstavlja zvukove. Fiksiranje pritom znači ugrađivanje zvukova na medij ili na podlogu s koje se mogu slušati, umnožavati ili priopćavati putem nekog uređaja. Proizvođač fonograma fizička je ili pravna osoba koja je inicirala i odgovara za prvu izradu fonograma i označen je kao nositelj prava proizvođača, a ta se prava odnose na reproduciranje, distribuiranje, iznajmljivanje i stavljanje fonograma na raspolaganje javnosti (isto, čl. 132 i 133). Pravo proizvođača fonograma tumači se odvojeno od autorskoga prava i prava umjetnika izvođača. Knjižnica dakle pri uporabi zvučne građe mora poznavati više zakonskih stavaka jer i proizvođač fonograma ima pravo na primjerenu naknadu za javno posuđivanje fonograma u javnim knjižnicama (isto, čl. 134). Trajanje prava i u ovome slučaju sedamdeset je godina od prvog fiksiranja fonograma (isto, čl. 137).

Zasebno se reguliraju prava prilikom radiodifuzijskog emitiranja: „Pravo javnog priopćavanja radiodifuzijskog emitiranja isključivo je pravo priopćavanja javnosti autorskog djela koje se emitira radiodifuzijom, pomoću zvučnika, ekrana ili sličnoga tehničkog uređaja.“ (isto, čl. 29)

Osim prava emitiranja propisuju se i prava ponovnog emitiranja programa fiksiranja emitiranih sadržaja, reproduciranja spomenutih fiksiranih sadržaja te ostalih postupaka distribuiranja i stavljanja na raspolaganje javnosti fiksiranih emitiranja. U zakonu su radiodifuzijskoj organizaciji izuzeta isključiva prava iznajmljivanja i javne posudbe fiksiranih emitiranja. Prava organizacija za radiodifuziju traju pedeset godina od prvog emitiranja.

Zakon o elektroničkim komunikacijama (2008) detaljnije se bavi komunikacijskim elektroničkim medijima, uključujući i radijske komunikacije, odnosno elektroničke komunikacije putem radijskih valova. Taj zakon razlikuje pojmove radiodifuzije i radija; naime radiodifuzija je nadređen pojam pojmu radija, odnosno to je opći pojam radijskih komunikacija bilo koje vrste i svrhe, dok je radijska komunikacija putem radijskih valova namijenjena izravnom prijemu u javnost. Zakon također propisuje uvjete uporabe radiofrekvencijskoga državnog spektra te navodi Hrvatsku regulatornu agenciju za mrežne djelatnosti koja rukovodi spektrom i planira njezinu raspodjelu.

Zakon o elektroničkim medijima (2009) sadrži odredbe koje su vezane uz elektroničke medije, odnosno audio-vizualne programe, radijske programe i elektroničke publikacije. Opći radijski kanal ima programsku osnovu sastavljenu većinom od informativnoga, obrazovnog, kulturnog i zabavnog programa. Nakladnik radija pružatelj je medijskih usluga radijskoga emitiranja. Radijski program urednički su oblikovale zvučne i govorne informacije svih vrsta te autorska djela koja se objavljuju putem radija u svrhu obavješćivanja i zadovoljavanja kulturnih, obrazovnih i ostalih potreba te javne komunikacije.

Zakon propisuje hrvatski jezik kao obvezatan u pružanju medijskih usluga, a podržava i upotrebu narječja:

„Pružatelji medijskih usluga dužni su objavljivati program na hrvatskom jeziku i latiničnom pismu ili u prijevodu na hrvatski jezik, sukladno odredbama ovoga Zakona. Pružatelji medijskih usluga mogu promicati i stvaralaštvo na narječjima hrvatskog jezika, što se smatra ispunjavanjem obveze iz stavka 1. ovoga članka.“ (Zakon o elektroničkim medijima 2009, čl. 4)

Za temu ovoga rada važno je naglasiti da nakladnik radija mora voditi dokumentaciju o objavljenom programu, a snimke cjelovito objavljenoga programa čuvati najmanje 90 dana od objavljivanja zbog eventualnih sporova oko objavljenih sadržaja (isto, čl. 27). Takva uredno vođena dokumentacija zasigurno bi pomogla narodnim knjižnicama, a i ostalim srodnim baštinskim ustanovama pri suradnji s nakladnikom radija u procjeni dokumentarne vrijednosti snimki programa.

Zakon o medijima (2004) temeljni je zakon za sve medijske vrste i djelatnosti. Za ovaj rad bitne su neke napomene iz uske djelatnosti radijskih kuća. Radijski program, kao i programi tiskanih medija, mora objavljivati određene formalne podatke: datum produkcije i naziv radijskoga programa, koji se mora objaviti najmanje jedanput u svakom satu objavljivanja programa, na početku i na kraju. S obzirom na to da je takva uvodna najava sastavni dio radijskih emisija, ona predstavlja jedan od načina kojim se radijska postaja osigurava od eventualnih zloupotrebljavanja autorskih prava reprodukcijama dijelova programa.

Rezultati analize međunarodnih dokumenata i hrvatskih pravnih propisa u svrhu rješavanja problematike uključivanja radijske emisije kao audiograđe u zavičajnu zbirku narodne knjižnice

Audio-vizualna građa među onim je vrstama građe koje se ubrajaju u zavičajnu zbirku narodne knjižnice. Da bi pripadala zavičajnoj zbirci, građa mora imati izuzetnu zavičajnu važnost, nastati na području zavičaja ili njezin autor treba biti pripadnik zavičaja, takozvani zavičajnik. Obvezu za organizaciju zavičajne zbirke pri narodnoj knjižnici propisuju temeljni zakonski dokumenti za knjižnice, a pravilnici, preporuke i standardi za knjižničnu djelatnost, koji su proizašli iz navedenih zakona, dodatno ih objašnjavaju i potkrepljuju te detaljnije određuju. Uz sve nabrojene dokumente knjižničaru je olakšano praktično djelovanje i pristup građi sa zavičajnim odrednicama, pa tako i za pohranu audio-vizualne građe nalazimo upute u različitim zakonskim tekstovima i pravilnicima. S građom koja ima nabrojena zavičajna obilježja, izdana je i u distribucijskom je prometu, knjižnica postupa prema zakonskim propisima koji nakladnicima propisuju predaju određenih obveznih primjeraka i u svrhu izgradnje

zavičajne zbirke. Knjižnica ima problem pri nabavi građe koja je značajna po zavičajnome sadržaju, ali svojim oblikom ne ulazi pod odredbe obveznog primjerka, a to je primjerice neizdana građa. Ako je djelo takve objavljene, ali neizdane građe, zavičajno iznimno bitno, knjižnica može inicirati njezino izdavanje i vlastitom nakladničkom djelatnošću obogaćivati svoj fond. Bitno je pritom pravodobno regulirati sva pravna pitanja djela, posebice poštujući autorska prava, pri čemu autor djela ima pravo objavljivanja. U takvim situacijama nužno je znati tko je pravni autor djela i regulirati odnošenje prema djelu u skladu s autorovim odlukama. Takvim neizdanim vrstama građe pripadaju i materijali radijskih programa koji su radijskim eterom približeni javnosti, ali nisu fiksirani i izdani.

Knjižničarima su u takvim specifičnim slučajevima postavljeni vrlo izazovni zadaci u kojima su zakonski dokument i stručne preporuke u suprotstavljenom položaju. Misija i zadaća knjižnice koju pretpostavljaju IFLA-ini i UNESCO-ovi dokumenti, kao i hrvatski standardi prema kojima se u narodnoj knjižnici mora omogućiti pristup svekolikim zavičajnim sadržajima, u slučaju radijskih emisija zavičajnog karaktera teško se može ostvariti zbog ograničenja po kategoriji oblika te djelomično zakonima o autorskim pravima. Samo uz spretno tumačenje iznimaka zakonskih akata i korištenje specifičnosti poslovanja zavičajnih ustanova moguće je ishoditi dozvole koje će omogućiti da sadržaj koji se radijski emitirao postane fiksirani dio zavičajne zbirke. Iznimka koja postoji u *Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima* odnosi se na reproduciranje autorskih djela u svrhu očuvanja i upravljanja zbirka u knjižnicama, arhivima i sličnim javnim ustanovama. Prilikom pripreme radijskoga programa organizacija za radiodifuziju ima pravo snimiti efemernu snimku određenog autorskog djela na nosač zvuka, a ako je ta snimka iznimne vrijednosti, *Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima* dopušta arhiviranje u vlastitome ili službenome javnom arhivu. Dakle radijska postaja može izrađivati efemerne snimke i takve predavati u narodnu knjižnicu za pohranu u zavičajnu zbirku. U novije vrijeme često su određeni sadržaji radijskih programa mrežno pohranjeni i dostupni javnosti u obliku slušaonica ili tzv. emisija na zahtjev, a tim načinom objavljivanja dolaze pod obvezu čuvanja kao obvezni primjerak elektroničke, odnosno mrežne građe za čuvanje u mrežnom arhivu.

Zaključno, postoje zakonski opravdani načini kojima se sadržaji radijskih emisija lokalnih radijskih koncesionara mogu učiniti dijelom zavičajne zbirke narodne knjižnice. Iako to u Zakonu nije izrijekom navedeno, kombiniranjem više zakonskih akata iz područja knjižničarstva, autorskoga prava i elektroničkih medija i nekoliko standarda vezanih uz narodne knjižnice, našla se zakonska i teorijska osnova za rješenje toga pitanja.

Zavičajni doprinosi i umjetnička djela Ivana Hermana - studija slučaja

Ivan Herman (9. kolovoza 1937., Stari Slankamen - 29. svibnja 2000., Vinkovci) je u sedmoj godini života s obitelji doselio u Županju gdje je pohađao i završio osnovnu školu. Srednju školu za primijenjenu umjetnost polazio je u Zagrebu te maturirao na kiparskom odjelu 1957., a na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Beogradu diplomirao slikarstvo i kiparstvo 1962. godine. Bio je likovni pedagog i profesor likovne umjetnosti u školama u Županji i okolici (Hrvatski biografski leksikon *online* 2002).

Umjetnički se ostvarivao u različitim medijima slikarstvom, kiparstvom, znakovljem, fotografijom te novinarstvom - u pisanome (više tiskovina na području Slavonije) i usmenome diskurzu (kao jedan od osnivača radijske postaje u Županji uređivao je i vodio radijske emisije na radijskim stanicama u Županji, Osijeku, Vinkovcima i Zagrebu). Osim navedenih umjetničkih i medijskih aktivnosti Ivan Herman ušao je i u ostale kulturne djelatnosti grada Županje: redovito je bio organizatorom županijske manifestacije *Šokačko sijelo*, pri čemu se pojavljivao kao voditelj glavnih i popratnih programa. Na temelju svoga stalnog i aktivnog medijskog i kulturnog angažmana u ratnome razdoblju odlikovan je Spomenicom Domovinskog rata. Bio je suprug Jasne Herman i otac Sanje Herman (Lončarević 2011, 14 - 15).

Vrijednost autorova opusa velika je, sačuvanih je radova mnogo, ali nažalost mnogo je radova nepovratno izgubljeno. Ivan Herman u svakome polju svoga umjetničkoga rada, cjelokupno ili djelomično, imao je veze sa zavičajem i zavičajnim temama. Autorov značaj proizlazi iz činjenice da su njegova djela, iako s manjim ili većim udjelom zavičajnosti, a ponekad i utilitarnosti, i dalje vrhunska umjetnička djela s visokim estetskim vrijednostima.

Hermanovo slikarstvo čini najveći dio njegova sačuvanoga umjetničkoga opusa. Uz dominantan nadrealistički stil u njegovu se slikarstvu javljaju i motivi zavičajnih obilježja: dijelovi narodne nošnje, narodnih instrumenata ili sinkretizma lokalnih tema u nelokalne kontekste. Jedan od takvih primjera slika je *Gradnja čardaka* iz 1997. godine gdje se motiv županijskoga graničarskog čardaka nalazi u nadrealističkome sanjivom prikazu. Lončarević (2011, 47) izdvaja motiv žene kao čest u njegovu slikarstvu, a koji također dobiva obrise zavičajnosti: „U nekoliko slika ženi će Herman dati lokalna obilježja, etno motive našega županijskog kraja: špenzle, vezenu maramu, tkanicu ili hrvatsku trobojnicu. Te nam žene postaju bliske i tople.“

Hermanovi crteži i karikature uvijek su malene humoreskne vizualne forme sa šalama na račun šokačkoga života ili stvarnih situacija iz života grada Županje. Kiparski spomenici tiču se povijesti grada Županje: to su spomenici *Prvom igranju nogometa 1880.* i *Prvom igranju tenisa u Županji 1881.* Znakovlje koje je Herman izradio vezano je uz različite vrste mjesnih priredaba, kao i institucija i gospodarskih organizacija lokalnoga

podrijetla, a koji danas predstavljaju izvrstan uvid u način razvoja gospodarstva, komercijalnih djelatnosti i marketinških stilova u županjskoj Posavini. Fotografija ostala iza Hermana umjetnički je dokument stvarnog naličja mjesta, okolice i njegova krajobraza i arhitekture. Osim u vizualnim umjetnostima Ivan Herman ostvario se u humorističnim priložima na lokalnoj radijskoj postaji i u lokalnim tiskovinama. Kroz niz godina stvorio je fiktivni lik šokačkoga junaka, seoskoga erudita i šaljivdžije Frole Traktoriste. Nedjeljom je na Hrvatskom radiju Županji vodio emisiju *U četiri ćoška*, u kojoj je protagonist i sveznajući pripovjedač bio Frola Traktorista i u trajanju od oko 60 minuta stvarao humoristične sadržaje na specifičnome idiolektu koji je dijelio mnogo sličnosti sa zavičajnim govorom županjskoga kraja. Bagić (2015a, 298) emisiju drži nedvojbeno najpopularnijom u povijesti županjskoga radija, a Hermanu dodjeljuje naziv *šokački homo ludens*. Sadržaji slični govorenome diskurzu radijskih emisija pojavljivali su se i u pisanome diskurzu, i to u obliku rubrike *Zapisi Frole Traktoriste* (Herman 1985) u županjskim tiskovinama, a naposljetku je izdana publikacija u obliku istoimene zbirke.

„Bili su to iskričavi osvrti na aktualna zbivanja u našem gradu i okolici, ispričani s dozom satire na mješavini šokačkog izričaja i iskrivljenih hrvatskih lokalizama, koji su često imali uporište u njemačkim i turskim riječima, a mogu se čuti u našem kraju. Često je sam odabir riječi bio smješniji od same priče. Emisija Frole Traktoriste rado se slušala, išla je uživo, pa su se slušatelji na njegov poticaj znali javljati.“ (Lončarević 2011, 13)

Pod maskom istoga lika Ivan Herman uživo je vodio programe kulturno-umjetničke manifestacije *Šokačko sijelo*. Suvremenicima je bio poznata, cijenjena i omiljena osoba bilo u vidu Hermana bilo u vidu Frole, a o utjecaju koji je ostavio svjedoče živa sjećanja na njegov lik i djelo, aktualna citiranja njegovih lucidnih novotvorenica, pa čak i implementiranje istih u mjesni govor.

„Iako se služio šokačkim dijalektom tipičnim za naš grad i okolicu, znao je na svoj poseban način i sam riječi preoblikovati ili iskriviti u nešto slično i često duhovito, te je tako stvorio vlastiti rječnik, rječnik Frole Traktoriste kojeg danas neki rabe kao narodni. Mnoge je riječi otrgnuo zaboravu, neke iščupao iz svakodnevnih pošalica, a neke u jezičnoj igri i izmislio, što nije od manjeg značenja.“ (isto, 92)

Štoviše, neke od njegovih novotvorenica našle su se u *Oglednom rječniku stopljenica* (Bagić 2015b) u kojemu je autor nastojao „(...) na jednom mjestu prikupiti kritičnu količinu stopljenica koje će pokazati opća obilježja te neološke prakse, ali i tvorbene osobitosti, funkcionalnost, semantičke i stilske posebnosti stopljenica koje se pojavljuju u medijskim diskurzima“.

Monografija o Hermanu (Lončarević 2011) sadrži sažeti pregled njegova opusa i kritički osvrt, posebice onoga dijela opusa vizualnih umjetnosti. Evaluacija rada na polju književno-radijskoga diskurza učinjena je kroz radove čiji su autori (Bagić 2014; Berać 2015a; Berać 2015b) prepoznali visoku estetsku vrijednost pri stvaranju identiteta i idiolektu lika Frole Traktoriste u emisijama *U četiri ćoška*. Tim emisijama učinjeno je mnogo za popularizaciju slavonske kulture, kulture svakodnevce, dnevnih navika, običaja, slavonskoga štokavskog dijalekta i poddijalekta županijske Posavine, bečarskoga stila života te u konačnici totaliteta šokačkoga identiteta:

„U sačuvanim emisijama govori među ostalim o nevoljama s kreditima, ženama vatrogascima, ljetnim vrućinama, smotri 'Konji bijelci' u Babinoj Gredi, natjecanju u humanom ribolovu, izložbi cvijeća, izložbi rasnih pasa, lošim telefonskim vezama, cijenama jaja, najezdi krpelja, upisima u srednju školu, potkradanju kupaca na prodaji kreča, govornim greškama i krivom čitanju, dijetalnoj prehrani, uvozu automobila, pranju spomenika Prvoj nogometnoj lopti, odmoru županijskih radnika u Vodicama, inflaciji i cijeni benzina, nedostatku javnog toaleta na županijskoj tržnici i groblju, bespravnoj gradnji, policiji koja ne kažnjava prebrzu vožnju a kažnjava bicikliste i pješake, kvaliteti vode u Savi, kožnim bolestima, otvaranju novog kafića u Županji, neprijateljima koji vrebaju sa svih strana, kradljivcima šljiva, bostana, automobila, noćnim stražama, drvima za ogrjev naslaganim oko zgrada u prvoj stambenoj zoni, zatvaranju mesnice, županijskom preustroju, nestanku Šokaca, napokon o vlastitoj bolesti ili pak rođendanu emisije koju vodi. Hermanov radijski protagonist poman je promatrač i analitičar čovjekova života i ponašanja.“ (Bagić 2015a, 298 - 299)

Iz svega nabrojenoga jasno je i vidljivo da radovi Ivana Hermana, prema svojim sadržajnim i vrijednosnim karakteristikama i na temelju izravne povezanosti sa zavičajem, definitivno trebaju biti sačuvani u zavičajnoj zbirci. Valja naglasiti da je Gradska knjižnica u Županji na početku posla u organizaciji zavičajne zbirke. Početna građa koja se priprema za obradu uglavnom je knjižna građa, a pretpostavlja se da će se fond širiti i na druge vrste zavičajne knjižnične građe. Ulogu matične županijske knjižnice u Vukovarsko-srijemskoj županiji, kojoj Županja pripada, ima Gradska knjižnica i čitaonica Vinkovci. Građa koja se prikuplja u dotičnoj zbirci opće je naravi i vezana uz cijelu Vukovarsko-srijemsku županiju, tako da je određena građa specificirana za grad Županju malo i nedovoljno zastupljena.

Za zavičajnu zbirku zasigurno se može prirediti velika količina građe koju je stvorio Ivan Herman. Mediji na kojima se pojavljuju njegova djela udovoljavaju propisanim vrstama građe: tiskane publikacije (omeđene publikacije, serijske publikacije, sitni tisak), rukopisna građa, polupublikacije, audiograđa, vizualna i audio-vizualna građa,

elektronička građa i preformatirana građa. Osim djela koja je on stvorio tu su i djela koja govore o njemu i njegovu radu.

Uz otvorena pitanja autorskih prava koja se trebaju riješiti prilikom izgradnje zavičajne zbirke problem je i u tome da je dio građe nepovratno izgubljen, a dio je neobjavljena i efemerna građa.

U vrijeme dok su se emisije snimale i emitirale, zavičajna zbirka nije se ni planirala organizirati u obliku koji se danas pretpostavlja za jednu kvalitetnu zavičajnu zbirku, a nisu vrijedili ni zakoni s područja elektroničkih komunikacija i elektroničkih medija, pa je vrlo nespretno tražiti odgovore u zakonskim temeljima. Radijske emisije zajedno su s ukupnim radijskim programom uništene radi osiguravanja prostora za nove arhivske materijale, odnosno po *Zakonu o elektroničkim medijima* radijske postaje dužne su čuvati snimke samo 90 dana, ali ne dulje. Prije uništavanja građe nije izvršena migracija sadržaja i nisu stvorene efemerne snimke cjelokupne Hermanove radijske građe.

Pitanje ostaje nerazriješeno i za maleni broj efemernih snimaka koji je sačuvan u privatnome autorovu arhivu i isto se pitanje postavlja za buduće radijske sadržaje velikih zavičajnih vrijednosti. Analizom položaja kulturnih ustanova i pokušaja razrješenja statusa autorskih prava donijet će se prijedlozi načina kako je građa mogla biti sačuvana.

Ustanove u kulturi manjega mjesta poput grada Županje redovito su povezane na više razina. Povijesno gledano, u vrijeme osnutka sve ustanove u kulturi bile su dio Narodnoga sveučilišta:

„Radio-stanica Županja predana je 4. VII 1969. svečano u promet pod vodstvom Narodnog sveučilišta i njegovog agilnog direktora Branka Sinčića. Time Narodno sveučilište ujedno proširuje i svoju djelatnost te postaje ustanova ne samo za obrazovanje odraslih i kulturu, već i ustanova za informacije građana naše komune.“ (Ovdje Radio-stanica Županja! 1969, 207 - 208)

Njihovo financiranje dolazi iz gradskoga proračuna ili je grad većinski vlasnik dotičnih institucija. U promatranome primjeru Grad Županja većinski je vlasnik Hrvatskoga radija Županje, (Agencija za elektroničke medije 2016), odnosno lokalne koncesije (Matijević 2006, 777) radijskih valova, a Gradska knjižnica Županja pod financijskom je upravom Grada, odnosno proračun Knjižnice dolazi iz sredstava gradskoga proračuna. Prema tome obveza institucionalizacije zavičajne zbirke neizravno je i obveza Grada Županje, a ako je Grad većinski vlasnik radijske stanice, reguliranja autorskih prava i prava vlasnika umjetničkih djela trebala bi biti jednostavnija. Ako je Grad pokrovitelj knjižnice, a u isto vrijeme većinski vlasnik radijske koncesije, može se pretpostaviti

da ima isključiva prava na postupanje s programom koji emitira. Dakle ovisno o vrsti ugovora koji određeni autor potpisuje pri izvođenju svoga autorskog djela, prava mogu pripadati autoru ili radijskoj postaji. Ako pripadaju autoru, institucije trebaju ishoditi dozvolu korištenja i pravovaljano isplatiti naknadu autoru poštujući odredbe *Zakona o autorskom pravu*, a ako pak prema sklopljenom ugovoru prava pripadaju poslodavcu - radijskoj stanici - koja je opet u gradskom većinskom vlasništvu, možemo zaključiti da se autorska prava tada nalaze u domeni korištenja vlastitih radova. Tu se dolazi do ostvarivanja pogodnosti u situaciji povezanosti ustanova u kulturi i njihove interoperabilnosti na temelju koje je poslovanje olakšano.

Kad se dakle utvrdi komu pripadaju autorska prava i ishode dopuštenja korištenja građe u svrhu popularizacije i promidžbe zavičajne kulture, odnosno nakladništva, u svrhu obogaćivanja fonda narodne knjižnice i zavičajne zbirke, može se dalje ići u korake migracije željenih sadržaja, digitalizacije građe te izdavanja u nakladama potrebnim i namijenjenim obogaćivanju zavičajne zbirke, a ne ostvarivanju profita. Ponekad se knjižnica može naći u nepovoljnome položaju te pri pokušaju ispunjavanja zakonskih obveza struke kršiti zakonske obveze autorskih prava ili zbog financijskoga stanja ne biti u mogućnosti pribaviti djelo izrazite kulturne i zavičajne vrijednosti, ali u ovome navedenom slučaju povezanost ustanova u kulturi i njihovo zajedničko ishodište u gradskoj upravi olakšavaju put do nabave građe i izgradnje zavičajne zbirke.

Željene radijske emisije potrebno je izdvojiti iz ukupnoga programa, digitalizirati, zvuk urediti i pripremiti za snimanje na prijenosne medije te ih potom objaviti. Uz zvučnu građu potrebno je izdati i popratnu knjižicu o autoru i djelima na prijenosnome disku. Mjesto za čuvanje audio-vizualne građe treba urediti prema pravilima struke, osigurati police, zasebne urete za primjerke ili dodatne kutije. Povodom izdavanja te vrste građe treba upriličiti predstavljanje novog izdanja u knjižnici, a poslije organizirati promidžbene aktivnosti zavičajne zbirke. Herman je bio osoba važna za kulturni život grada Županje, ali i ostalih mjesta županijske Posavine. Kao likovni umjetnik i pedagog bio je uključen u različite djelatnosti i promotivne aktivnosti likovnih umjetnosti, a kao radijski voditelj i organizator javnih kulturnih događanja zadužio je grad u mnogome, pa se osnivanje zavičajne zbirke i svojevrsnoga *Frolina kutka* zaista nameće kao jedino ispravno rješenje.

Zaključak

U radu su se proučili zakonski i podzakonski akti koji se tiču oblikovanja zavičajnih zbirki u narodnim knjižnicama. *Zakon o knjižnicama* opći je zakonski temelj iz kojega proizlaze standardi i preporuke za pojedine vrste knjižnica ili neke posebne vrste knjižnične djelatnosti. Proučeni su međunarodni dokumenti o knjižničnome poslovanju i izdvojeni su stavci koji imaju veze sa zavičajnim zbirkama. S obzirom na to da je

građa koja se nalazi u zavičajnim knjižnicama često pod zaštitom autorskih prava ili ima status kulturnih dobara, potrebno je poznavati i pripadajuće zakonodavstvo. Uz sve nabrojeno u ovome su se radu proučili i zakoni o medijima i elektroničkim komunikacijama, a iz *Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima* posebno se obratila pozornost na članke u kojima se spominje audio-vizualna građa i radiodifuzijska djelatnost. Taj je dio zakona potreban jer se postavlja pitanje specifičnih zavičajnih djela koja zakonski nisu predviđena ni pretpostavljena i predstavljaju nestandardni primjer koji bi trebalo razmotriti pri planiranju zavičajne zbirke, a to su zavičajna djela koja u doticaj s javnosti dolaze isključivo kroz emitiranje u radijskome programu. Slučaj koji se proučavao u ovome radu tiče se radijskoga programa koji po prirodi medija ne ulazi pod propis obveznoga primjerka jer se program radijskim emitiranjem iznosi javnosti, ali time nije izdan u fiksiranome obliku, a ne podrazumijeva se ni da je prije izvođenja bio izdan ili će biti nakon pojave u radijskome programu. Ako je dotični dio radijskoga programa bitan za zavičaj, preporučuje se da knjižnica pokrene inicijativu migracije željenih sadržaja, njihove digitalizacije i priređivanja izdanja za objavu. Činjenica koja ide u prilog toj preporuci jest ta da su lokalne ustanove u kulturi uglavnom povezane i da su dijelom ili većinski pod pokroviteljstvom lokalne zajednice, pa je time olakšan način ishođenja dopuštenja rabljenja u kontekstu autorskih prava i daljnjih nakladničkih djelatnosti. Primjer radijskih emisija Ivana Hermana i njihova nestanka velika je šteta za županjski zavičaj, ali je dobra prilika da se na temelju uočenoga problema za slične primjere u budućnosti pokuša djelovati spretnije i pravovremenije.

Radijski programi lokalnih koncesionara obiluju temama lokalne kulture i zavičajne tradicije. Oni su često zanemareni i izostavlja ih se prilikom prikupljanja i pohrane građe u svrhu očuvanja za buduće naraštaje, proučavatelje popularne kulture, znanstvenike i istraživače kulturne povijesti. S tim mislima zaključuje se ovaj rad u želji da će izneseno doprinijeti boljem ophođenju sa zavičajnom građom i uspješnijem stvaranju bogatih zavičajnih zbirki u narodnim knjižnicama.

Literatura

Agencija za elektroničke medije. 2016. "Koncesije." <http://www.e-mediji.hr/hr/aem/koncesije/> (pristupljeno 1. 5. 2016.)

Bagić, Krešimir. 2014. "Kolko teži tilo Šokca umočito u rakiju?: (radijski idiolekt Frole Traktoriste)." Neobjavljeno sudjelovanje na skupu. U: *6. hrvatski slavistički kongres*, organizatori Hrvatsko filološko društvo i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Vinkovci, Vukovar i Ilok, 10. 9. - 13. 9. 2014.

- Bagić, Krešimir. 2015a. "Retorika Frole Traktoriste." U: *Jezik medija nekada i sada: zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga 6. i 7. lipnja 2014. godine na Filozofskom fakultetu u Osijeku*, ur. Vlasta Rišner, 297 – 307. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku.
- Bagić, Krešimir. 2015b. "Stopljenica: riječ, figura, kultura. Prilog: Ogladni rječnik stopljenica." U: *Svijet stila, stanje stilistke: zbornik radova prezentiranih na istoimenom kolokviju održanom 13. veljače 2015. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. <http://stilistika.org/bagic>; <http://stilistika.org/bagic-rjecnik> (pristupljeno 12. 5. 2016.)
- Berać, Monika. 2015a. "Radijske humoreske Ivana Hermana U četiri ćoška." Neobjavljeno sudjelovanje na skupu. U: *Međunarodni znanstveni skup "Tko se zadnji smije, nije shvatio vic": Humor u svakodnevnoj komunikaciji*, organizator Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb. 19. i 20. 11. 2015.
- Berać, Monika. 2015b. *Stil dvaju radijskih idiolekata: diplomski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku.
- Castelló, Enric i Marta Montagut. 2015. "Radio, memory and conflict: reconstructing the past in Documentos RNE." *The Radio Journal: International Studies in Broadcast and Audio Media* 13, 1/2: 5-21. DOI: 10.1386/rjao.13.1-2.5_1; <http://www.intellectbooks.co.uk/journals/view-Article,id=20682/> (pristupljeno 13. 5. 2016.)
- Dewe, Michael. 2002. "Local studies and libraries." U: *Local Studies Collection Management*. Ed. by Michael Dewe. Burlington: Ashgate.
- Herman, Ivan. 1985. *Zapisi Frole Traktoriste*. Privlaka: Privlačica.
- "Herman, Ivan." 2002. *Hrvatski biografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7563> (pristupljeno 11. 5. 2016.)
- Horvat, Aleksandra i Daniela Živković. 2009. *Knjižnice i autorsko pravo*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Horvat, Aleksandra. 2011. "Zakonski propisi: zakonski i podzakonski akti o zavičajnim zbirkama." Sažetak. U: *7. savjetovanje za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj: Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama: zbornik radova*, ur. Ljiljana Črnjar, Vilijam Lakić, Ljiljana Sabljak, Sonja Tošič-Grlač i Ljiljana Vugrinec, 313 – 314. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

- Hrvatsko knjižničarsko društvo. 2009. "Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu." <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf> (pristupljeno 28. 4. 2016.)
- IFLA. 2009. "Dopuna IFLA-inog Manifesta." U: *IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice*. 2. hrvatsko izd. (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika), ur. Christie Koontz i Barbara Gubbin, 118-119. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.
- IFLA. 2011. "IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice." 2. hrvatsko izd. (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika), ur. Christie Koontz i Barbara Gubbin. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- IFLA. 2011. "Genealogy and Local History Section: Strategic plan: 2011-2012." <http://www.ifla.org/publications/genealogy-and-local-history-section-strategic-plan> (pristupljeno 5. 5. 2016.)
- IFLA i UNESCO. 1994. "IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice." U: *IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice*. 2. hrvatsko izd. (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika), ur. Christie Koontz i Barbara Gubbin, 105-107. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.
- IFLA. 2014. "ISBD: Međunarodni standardni bibliografski opis." Objedinjeno izd. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Leščić, Jelica. 2014. "Narodne knjižnice. Posebne zbirke 1: Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama 2013." Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica. <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Narodne-knji%C5%BEnice.-Posebne-zbirke-1-Zavi%C4%8Dajne-zbirke.pdf> (pristupljeno 25. 4. 2016.)
- Lončarević, Magdalena. 2011. *Ivan Herman: monografija*. Županja: Zavičajni muzej Stjepana Grubera: Galerija Veliki Kraj.
- Matijević, Željko. 2006. "Lokalne radijske postaje." U: *Leksikon radija i televizije*, ur. Božidar Novak i dr., 777 - 782. Zagreb: Masmedia.
- Nichols, Harold. 1979. *Local studies librarianship*. London: Clive Bingley; München: K. G. Saur.
- "Ovdje Radio-stanica Županja!" 1969. U: *Županjski zbornik 2*. Županja: Ogranak Matice hrvatske.

- Philips, Faye. 1995. *Local history collections in libraries*. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited.
- Perez, Martin Julius C. i Mariel R. Templanza. 2012. "Local studies centers: transforming history, culture and heritage in the Philippines." *IFLA Journal* 38(4): 297 – 309. <http://ifl.sagepub.com/content/38/4.toc> (pristupljeno 5. 5. 2016.)
- "Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj." 2001. *Narodne novine* 43/01. <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232299.html> (pristupljeno 30. 4. 2016.)
- "Pravilnik o zaštiti knjižnične građe." 2005. *Narodne novine* 52/05. <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/288524.html> (pristupljeno 30. 4. 2016.)
- "Prijedlog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti." 2014. http://hkdrustvo.hr/hr/obavijesti/lista_novosti/130// (pristupljeno 23. 8. 2016.)
- Reitz, Joan M. 2014. "Local bibliography." *ODLIS – Online Dictionary for Library and Information Science*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO. http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_l.aspx#localbib (pristupljeno 28. 4. 2016.)
- Reitz, Joan M. 2014. "Local collection." *ODLIS – Online Dictionary for Library and Information Science*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO. http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_l.aspx (pristupljeno 28. 4. 2016.)
- Reitz, Joan M. 2014. "Regional book." *ODLIS – Online Dictionary for Library and Information Science*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO. http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_r.aspx#regionalbook (pristupljeno 28. 4. 2016.)
- Shushi, Wu. 2006. "Cooperation on local history and the concept of network building between libraries, museums and archives in China." *Official Journal of the International Federation of Library Associations and Institutions* 32, 4: 356 – 361. <http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-4-2006.pdf> (pristupljeno 5. 5. 2016.)
- "Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj." 1999. *Narodne novine* 58/99. <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/270810.html> (pristupljeno 30. 4. 2016.)
- Thatcher, Melvin. 2008. "Introduction." U: *International genealogy and local history: papers presented by the Genealogy and Local History Section at IFLA general conferences 2001–2005*. Ed. by Ruth Hedegaard and Elizabeth Anne Melrose. Munich: K. G. Saur. Str. 9 – 12.

- Tošić-Grlač, Sonja i Ivana Hebrang Grgić. 2011. "Zavičajne zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama." U: *7. savjetovanje za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj: Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama: zbornik radova*, ur. Ljiljana Črnjar, Vilijam Lakić, Ljiljana Sabljak, Sonja Tošić-Grlač i Ljiljana Vugrinec, 51 - 64. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
- Zgrabljic Rotar, Nada. 2007. *Radio: mit i informacija, dijalog i demokracija*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- "Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima: pročišćeni tekst zakona." 2003. *Narodne novine* 167/03, 79/07, 80/11, 125/11, 141/13, 127/14. <http://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (pristupljeno 30. 4. 2016.)
- "Zakon o elektroničkim komunikacijama: pročišćeni tekst zakona." 2008. *Narodne novine* 73/08, 90/11, 133/12, 80/13, 71/14. <http://www.zakon.hr/z/182/Zakon-o-elektroni%C4%8Dkim-komunikacijama> (pristupljeno 30. 4. 2016.)
- "Zakon o elektroničkim medijima: pročišćeni tekst zakona." 2009. *Narodne novine* 153/09, 84/11, 94/13, 136/13. <http://www.zakon.hr/z/196/Zakon-o-elektroni%C4%8Dkim-medijima> (pristupljeno 30. 4. 2016.)
- "Zakon o knjižnicama: pročišćeni tekst zakona." 1997. *Narodne novine* 105/97, 05/98, 104/00, 69/09. <http://www.zakon.hr/z/745/Zakon-o-knji%C5%BEnicama> (pristupljeno 30. 4. 2016.)
- "Zakon o medijima: pročišćeni tekst zakona." 2004. *Narodne novine* 59/04, 84/11, 81/13. <http://www.zakon.hr/z/38/Zakon-o-medijima> (pristupljeno 30. 4. 2016.)
- "Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara: pročišćeni tekst zakona." 1999. *Narodne novine* 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15. <http://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara> (pristupljeno 30. 4. 2016.)
- "Zavičajna zbirka." 2016. *Hrvatska enciklopedija*. Mrežno izd. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66968> (pristupljeno 28. 4. 2016.)
- "Zavičajnost (domicil)." 2012. *Proleksis enciklopedija online*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://proleksis.lzmk.hr/50952/> (pristupljeno 28. 4. 2016.)

Abstract

Audio material as part of the local history collection at the public library - a case study of radio program by Ivan Herman

The paper presents and analyses the laws and other legal documents as well as standards, guidelines and codes of library profession related to the local history collection creation and development at the public library. The Croatian laws on electronic media and copyright are also analysed because the paper describes the case study of audio materials which were created as part of the radio program of the local radio station. Such materials are local in nature and therefore surely belong to the local history library collection. Since this type of material is not directly regulated in legislation, the paper offers a starting point for such cases to be included in public libraries local history collections. The case study shows the destiny of radio program named *U četiri ćoška* by Ivan Herman which was aired on the Croatian Radio Županja.

KEYWORDS: public library, local history collection, audio material, radio, radio program